

ע ל ה פ ע ס

(סוף ספר ראשון)

מאת

ס נ ק א

מתורגם מרומית על-ידי

אהרן קאמינקא

יב

- 1 "אם כן", יאמרו, "לא יכעס איש טוב אפילו בשעה שהוא רואה, שהורגים את אביו ושובים את אמו?" — אמנם כן, הוא לא יכעס, אלא ינקום, או יגן. וכי מה ימריצן שתפחד, שמא לא יהיה כבוד-אבות²⁰, זולת הקצף, עוקץ גדול כל-כך? — צא ושאל באופן זה: וכי איש טוב, כשהוא רואה, שחותכים את אביו או את בנו לגזרים, לא יבכה ולא יתעלף, כמו שרגילים אנו לראות אצל הנשים, שכל סכנה קלה המתרחשת מנכאת את רוחן? — כאמת איש טוב ממלא כל חובה מוטלת עליו בלא מהומה ובלא פחד. הוא עושה מה שהוא כדאי לאיש טוב ונמנע מעשות דבר שאינו ראוי לגקר. אם האב מובל ליהרג — אני עומד להגן עליו. אם כבר נהרג — הנני לנקום דמו, רק מפני שכך נחוק, לא מפני המכאוב.
- 3 במה שאתה אומר, תיאופראסטוס, אתה מבקש לתת לשמצה את לקח-המוסר המרום ביותר. על-כן אתה עוזב את הראויים לדין בדבר כזה ופונה אל ההמון הנאסף²¹. כיון שכל אחד כועס אם מעשה כזה מתרחש לאחד מקרוביו, אתה חושב,

20) ברומית *pietas*, היא המלה, שעברה גם ללשונות החדשות ועיקר כוונתה: רגש של חסידות. קרוב לזה הוא המושג, שהוטבע בעברית, "חסד", שעושים עם המתים" על-פי בראשית, מ"ז, כ"ט: "ועשית עמדי חסד ואמת", אבל ביטוי זה לא נתיחד לרגשי האבל וההערצה שבלבות הבנים להוריהם שנפטרו, ואין אחר רגיל בעברית, ועל-כן צריכים אנו כאן ולהלן להעזר בביטויים: כבוד וחבה.

21) סנקא מתווכח בזה עם הפילוסוף תיאופראסטוס, אחד מתלמידי אריסטו, שכתב כנגד דרכי החכמים הקויניים בעלי הענוותנות היתרה, ונסתייע בנות-דעתו של המון-העם.

שישפטו בני-האדם. שבאמת צריך להעשות מה שהם רגילים לעשות. כמעט כל אחד חושב את ההרגשה. שהוא רגיל בה, לצודקת. האנשים הטובים כועסים על העולה, שנעשתה לקרוביהם—אבל הרי הם כועסים גם כשהמים החמים אינם מושטים 4 להם כהוגן, כשגשבר הכלי, שהם שותים מתוכו. כשהנעל ברגלם נתלכלכה בטיט. לא הכבוד והחבה מולידים את הכעס ההוא, כי מן החולשה מוצאו. כמו שהילדים בוכים באופן אחד כשאבדו את הוריהם או כשאבדו אגוזים. לכעוס על מה שהגיע לקרוביו אינו מדרכה של נפש חובבת. אלא דרך נפש חלשה.

5 יפה והגון הוא רק להתיצב כמגן על הורים, או בנים, או ידידים, או תושבי-המדינה, להתנהל בזה על-ידי רגש החובה. בחפץ כביר, במשפט זך, בזהירות הצריכה, לא בבהלה וחרון-אף. אמנם, אין רגש שואף יותר מן הכעס לקחת נקם, אבל דוקא מפני-כן אינו מסוגל, שישתמשו בו לצרכי הנקמה. כי מהיר הוא ומעכב את שיקול-הדעת, כמו שכמעט כל תאוה מניחה בעצמה מכשולים על דרכה, שהיא חשה ללכת בו. על-כן לא הביא מעולם טובה, לא בזמן של שלום ולא במלחמה. כי את השלום הוא משנה ועושה אותו דומה למלחמה, ובשעת-חירום הוא שוכה, שהכל תלויים בחסדיו של מארס²², והוא מתמכר לכח חיצוני למשול בו ואינו אדון לעצמו.

6 אף אין זה טעם מספיק להשתמש בדברים משחיתים מפני שלפעמים הם גורמים קצת תועלת. גם הקדחת גורמת לפעמים להקל חלאים שונים, ואף-על-פי-כן בוודאי טוב יותר, שלא יהא בנו ממנה ולא מקצתה. מין-נתעב של רפואה הוא כשנצרכים להרפא על-ידי מחלה! כן גם הכעס, אף אם כמו הרעל, וכמו קפיצה מגבוה למעמקים, וכמו שבר-ספינה, יכול הוא בדרך מקרה לגרום תועלת, לא יוכל להחשב כדבר מועיל. הן קרה לפעמים, שגם דברי-הוות גרם תועלת.

יג

1 אף לזאת נשים לב: מה שנחשב בין הדברים הטובים, כדאי ונעים לנו ש י ת ר ב ה . אם הצדק דבר טוב הוא, לא יאמר אדם, שיגדל ערכו אם יפחתו ממנו קצת; אם הגבורה דבר טוב היא, לא יבקש אדם, שימעיטו אותה באיזה צד; 2 לפי זה היינו צריכים לומר, שגם הכעס הולך וטוב במידה שהוא מתרבה. מי הוא האיש, שימאס בהוספה על דבר מועיל?— וכשאנו מוצאים, שהוספה לכעס אינה לתועלת, הרי הוא בכלל ללא תועלת. מה שנעשה רע כשהוא מתרבה לא היה מעולם טוב²³.

(22) אלהי-המלחמה.

(23) גזירה הגיונית של הבאי בדרך הסופיסטיים, כי באמת יש דברים, שמיעוטם יפה

ורובם קשה.

- אומרים: "תועלת יש בכעס, שהוא מגביר את התשוקה למלחמה". באופן 3
זה הן אפשר לומר גם על השקרן, שהוא מעורר עזות וחוצפה, ורבים הצליחו
יותר בחרבם כשלא הגיעו לפכחות. כך תוכל לגזור גם-כן, שהשגעון וטירוף-הרעת
נחוצים להוספת-כח. מפני שלפעמים גדל כוחם של אנשים כאלה ברבות חמתם. 4
וכי לא נהפך כמה פעמים גם הפחד למקור של אומץ-רוח, ולא דחפה הרעדה מפני
המות את האנשים הנרפים ביותר לערוך קרב? – הן ברור, שהכעס, השכרון והפחד
וכאלה הם רק אמצעים חריפים מגונים ומקריים, שאינם מכוננים באמת לקראת
גבורת-הנפש, הבוחלת במשען מצד מידות מקולקלות, אלא מנשאים הם זעיר שם
את הרוח מתרדמה ושפלות. אין אדם נעשה אמיץ יותר בעזרת הכעס, אם לא 5
שחסר לו כל אומץ-לב בלא הכעס. אם כן, אין הכעס בא לסיוע למידה טובה,
אלא לנחול את מקומה! – הגע בעצמך, אילו היה הכעס דבר טוב, הן היה מלֹוּה
כל אדם שלם בדרכו; אבל באמת הרתחנים הם על-פי-רוב ילדים, זקנים או חולים.
כל מי שאינו שלם בכחו, הוא נוטה להתאונן.

יד

- תיאופראסטוס אמר: "אי-אפשר שלא יכעס הצדיק על הרשעים". באופן זה, 1
הלא לפי רוב-הצדק יגדל הכעס? – אבל ראוי הוא, אדרבה, שהשלוה תגדל
וההשתחררות מקנאה ושנאה, ובנוגע לחוטאים, למה ישנא אותם אם הם שְׁגָה 2
דחה אותם להכשל בעוונות? אין כדאי לאיש-תבונה, שיסנא
את התועים, כי אז היה צריך לשנוא את עצמו. יחשוב-נא, כמה דברים עשה
כנגד הטוב והנכון, ועל כמה דברים שעשה הוא צריך לסליחה, ואז יתמלא חמה על
נפשו. אבל דַּן-אמת לא יוציא משפט שונה על עצמו ממה שהוא שופט על אחרים.
אני אומר, שלא ימצא שום אדם, שיוכל לחשוב את עצמו לזכאי, ושקל האומר, 3
שהוא נקי, כוונתו רק למה שתלוי בַּעֲדֵימָ, לא למה שהוא יודע בלבו, כמה יותר
אנושית היא המידה להיות רך ועטוף ברחמי-אב לעומת החוטאים ולא לרדוף
אותם, אלא להחזירם בתשובה! 24. אם תועה אדם על פני השדות בלא
דעת הדרך, טוב יותר לנחותו בדרך ישרה מלגרש אותו.

טו

- צריכים, איפוא, לתקן את דרכי-החוטא, אם בתוכחה או בתוקף, בנעימות או 1

(24) השוה מאמרה של ברוריה לר' מאיר על "יתמו חטאים" וגו': "בעי רחמי צילוייהו דלהדרו
בתשובה" (ברכות, י'); ולענין החובה להפוך בזכותו של החוטא – דבריו של ר' בתי יי ב"חובות-הלבבות":
"ואם הוא בְּנִקְאָהוּ רַע, אפשר שגרם לו זה סבלותו... ועוד, כשאטריד לבי לפקוד מומי-בני-אדם ולעיין
במדותיהם הרעות, ימנעני זה מלעיין בחסרוני ומלעמוד על מומי-עצמי, שהוא יותר צריך לי ואני חייב
בו יותר" (שער הכניעה, ה').

- בעצמה, כדי שיזכה פעלו לטובת עצמו ולטובת אחרים, גם ייסרו אותו כשיש צורך בדבר, אבל בלא כעס. וכי כועסים על מי שמרפאים אותו מחליו? ואם אי-אפשר לתקן אותם ואינם נוחים עוד אף במקצת ואין עוד תקוה נשקפת מהם, – יבערו אותם מתוך חברת-בני-אדם, כדי שלא ישחיתו את כל הקרוב אליהם, ובדרך האחת. שיכולים לעשות זאת, יכריחו אותם לחדול מרעתם. – אבל כל זה בלא שנאה. למה אשנא את האיש, שאני מביא לו את התועלת הגדולה ביותר כשאני מציל אותו מיד-עצמו? וכי שונא אדם את אברי-גופו כשהוא קוצץ אותם? – אין כאן כעס, אלא הרופה מתוך דכדוך-הנפש²⁵. את הכלבים השוטים אנו עורפים, ואת השור הנגח, שאינו מקבל מרות, אנו הורגים, על הבהמה החולה אנו מניפים ברזל כדי שלא יתפס במגעה כל העדר, צורה משונה שנולדה אנו מעבירים מן העולם, ואפילו ילדים. שנולדו בעלי-מום ובפרצוף שלא כדרך הטבע, אנו מטביעים במים. אין כאן כעס, אלא דבר-שכל, להבדיל את היתר מן הדברים הבריאים. פחות מפל ראוי הוא הכעס למי שמטיל עונש, שהרי במדה יתרה יצליח העונש לפעול³ תיקון אם יטילו אותו בשוב-הדעת. מכאן מה שאמר סוקראטס לעבדו: "הייתי מכה אותך אילמלא הייתי כועס!"²⁶ – לשעה יותר רצויה דחה את תוכחת-עבדו, כי בשעה ההיא ערך תוכחה לעצמו. מי האיש, אשר יעצור ברגשותיו, אם גם סוקראטס לא בטח בהם כדי למסור אותם בידי הקצף? –

טז

- ובכן אין צורך במעניש מתוך כעס כדי לעצור בעד התועים והפושעים. הכעס¹ עצמו חטאת היא לנפש, ואין צורך לתקן עוונות על ידי עיון. – היתכן, איפוא, שלא אכעס על שודד? היתכן, שלא אקצוף על מוזג סם-מות? – לא! הרי אין אף אני כועס על עצמי בשעת הקזת דם, ובכל מיני-עונש אני משתמש רק כמו ברפואות. אם אתה עומד עוד במדרגה ראשונה של השגיאות ולא נכשלת בדברים קשים, אפילו אם הרבה פעמים עָוִיתָ – גערה צנועה, אחר-כך גם גלויה, תנסה לתקן עֲוֹנֹתֶיךָ, אם כבר הרחקת ללכת ולא תוכל להרפא עוד בדברים: יעצרוך על-ידי שיעטו עליך בושה, ואם מן הצורך להביא עליך עונש יותר קשה, שלא תמנע מלהרגיש את תקפו: אל הגלות, לארץ נכריה ישלחוך. ואם כך חזקה וגברה בך

(25) *misera curatio*.

(26) מעשה זה עבר, לפני הנראה, דרך ספרי-המוסר של הערביים בימי-הביניים ונכנס דרך שם בקצת שינוי לספר "חובת-הלכות" (שער הכניעה, פרק א'): "כאשר נאמר על אחר המלכים, שאמר למי שנתחייב אצלו לאחר שהביאו השוט: חי ה', לולא חזקת כעסי עליך הייתי נוקם ממך נקמה גדולה!"

העולה, עד שצריכים אמצעים יותר חריפים – בית-הכלא המדיני והמסגר יוקצעו לך.

- 3 ואם אין עוד תרופה לנפשך ואתה מוסיף חטא על פשע, ואתה נמשך לחטוא לא עוד על-ידי סבות חיצוניות, – שאינן חסרות לעולם לאדם רע, – אלא החטא עצמו נעשה לך סבה מספקת לגרור עוד הטאים 27; אם כל-כך כבר רויך עול ופשע וכל-כך נכנסו בקרבך ובעצמותיך, עד שאין עוד לעקור אותם מתוכם, ואתה שואף למות מות-נבל, – נכונים אנו לעשות דבר לתועלתך, לקחת ממך את השגעון המציק לך, ולאחר שהתגלגלת עד עתה לאסונך ולאסון אחרים, נמציא לך את הטובה האחת, שנשארה לך, את המות. למה אכעס על אדם, שאני מביא לו תועלת גדולה כזו? לפעמים הדרך הטובה ביותר לרחמים, היא להמית 28.
- 4 אילו נכנסתי בתור אדם בקי ומומחה לבית-חולים או לדירה מרווחת של עשירים 29, לא הייתי מצוה לתת תרופות שוות לכל החולים השונים. מדוי-נפש שונים לפני, ועלי החובה מוטלת לעסוק בתרופתם של תושבי-המדינה: אף כאן צריך לבקש את המרפא לפי קליו של כל אחד ואחד. את האחד תבריא הצניעות, את השני – היציאה מן הארץ, השלישי ירפא על-ידי יסורים, הרביעי – על-ידי דלות, החמישי – על-ידי מיתה בחרב. ולפיכך אף אם מוכרח אהיה להתעטף 5 בטלית בלתי-ראויה 30 של מוציא גזר-דין וליתן אות לאספה של יושבי-המקום, אבוא למקום-המשפט בלא חמה וזעם, ורק בפנים מסבירות את החוק, ואת המלים, שחובתן להאמר בקול רם 31, אחאמך לבטא בנחת וברצינות, ולא כמתרעם, וכשאתן צו, שיעשה המעשה, לא אהיה כאדם כועס, אלא כחוק בדעתו. כשאצוה, שיכרתו את ראשו של הנדון למיתה, או כשאתן לתפור בתוך שק את רוצח-אבותיו 32, או

27) *peccare – satis tibi est magna ad peccandum causa* – קרוב למאמר זה אמר

בן עזאי: "עברה גוררת עברה".

28) השהו מאמר של ר' נחמן בשם רבה בר אבוה (סנהדרין, מ"ה): ואהבת לרעך כמוך – ברור

לו מיתה יפה (בתוספתא, סנהדרין, ט' י"א, בא מאמר זה בשמו של התנא רבי יהודה. המערכת). רבה בר אבוה היה תלמידו של רב, ורב קיבל כמה דברים מר' מאיר (עי' סוף "אומץ לב המשכילים").

29) שיש בה דברים מוקצעים לבני-בית תולים.

30) *perversa* – שאינה ראויה ושהיא כנגד רצוני. כשהוציאו את הנדונים למיתה, היו השופטים

פושטים את בגדי-השרד ולובשים בגדים של אנשים מדלת-העם, גם היו נותנים אות, שיתאסף הקהל.

31) באופן חגיגי, *Sollemnia*.

32) מיתות בית דין אצל הרומאים היו: 1) בעד רצח-אבות (*Parricidium*) תתבו את הרוצח

לתוך שק והשליכו אותו לתוך הנהר; 2) הריגה בקרדום (מיתה בויה) או בחרב על-ידי איש-צבא;

3) תליה; 4) דחיה מן הסלע (כעין סקילה שבמשנה); 5) צליבה (*Crux*), שהיתה ביהודי מיתת-עבדים.

כשאמסור איש-צבא להריגה. או אתן לדחות אחד מן הבוגדים או צוררי המדינה מן הסלע הטרפני. לא יהיה בי קצף. ובחזות-פני ובמצב-נפשי אהיה רק כהורג נחשים ומכלה חיות מסוכנות.

- 6 "הרתחנות צריכה להטלת עונש!"—כיצד? כלום רואה אתה את החוק כאילו מלא הוא כעס על בני-אדם, שלא ידע, שלא ראה ושלא פילל, שיהיו בעולם? הלא צריכה לפעול עלינו כוונתו של החוק: לא לכעוס. אלא לצוות מה שיאות. אילו היה ראוי לאדם כשר לכעוס על מעשי-רשע, היו ראויים לו גם רגשי-קנאה על שהרשעים חיים בטובה. מה יוכל להעלות את חמתנו יותר מן המחזה המעציב, בפרוח באשרם אנשים ראויים לכל מיני קללה ובהשתמשם לרעה בהצלחה, שאינם ראויים לה? — אבל יש לנו לראות את הצלחתם בלא-קנאה, וכן גם את רשעתם בלא קצף. שופט-צדיק מרשיע את החוטא. אבל אינו שונא אותו.
- 7 אם כן, כשיבוא דבר כזה לידי איש משכיל, לא יהא מדוכא ברוחו ולא יתרגש כעל דבר בלתי-רגיל? — אני מודה, שירגיש תנועה קלה ועוקצת וקצת בקרב נפשו. כי כמו שאומר החכם זנון: "גם בלב המשכיל, כשהפצע נרפא, עוד צלקת נשארה"^{32a}. אמנם, יתעורר בקרבו דמיון של צער, תתראה בבואה של רגש-קנאה — רגש זה עצמו לא יהיה בלבו.

יו

- 1 אריסטוטלס אומר, שיש התרגשות, שהמשתמש בה כהוגן הוא כמשתמש בכלי-זין. דבר זה היה נכון אילו היה אפשר גם להגור ולפשוט את ההתרגשות ברצון חפשי ככלי-מלחמה. יש כלי-זין, שאריסטוטלס חושב אותם כנחלת המידות הטובות, נלחמים מעצמם ואינם צריכים ליד מחזקת בהם; הם נושאים אותנו ולא אנו נושאים אותם. אין שום צורך בכלים אחרים; די במה שנתן לנו הטבע את השכל. בזה יצר לנו כלי-תוחח חזק, מתמיד, נקל להשתמש בו, לא מסוכן³³ ולא מתהפך וחוזר על ראש-בעליו. לא רק לשמור אותנו, אלא גם לנהל את כל המעשים מספיק השכל לבדו. וכי לא שטות יתרה היא, אם יבקש לו עזר מצד הכעס? חיווק של דבר קיים על-ידי דבר משתנה, של הנאמן — על ידי הכוב, של הבריא — על-ידי החולה? הרי אפילו בשביל מעשים, שלהם נראית צריכה מדת-הרתחנות, השכל בפני עצמו הרבה יותר חזק הוא. כי הוא, כשגמר אומר לעשות דבר, הוא עומד בדעתו; הן לא ימצא דבר טוב ממנו, שיוכל לשנות את דעתו, ועל-כן מחזיק הוא

^{32a} קריב לזה מה שאומר פילון (כשהוא מדבר על זוגות וחללות האסורות לכהנים, על החוקים,

ספר א', 103): "גם בלב בעלי-חשבה עוד נשארה צלקת ונמצא בו רושם מן החטאים, שחטאו מקודם". ואפשר, ששאב גם פילון את הדברים מאת הסטואי זנון.

³³ מלוטש משני צדדיו, נוטה לכאן ולכאן, לא-נאמן (anacope)

- 4 במשפט שחרץ. אבל הקצף לפעמים נדחף אחר על-ידי רגש־הרחמים. בחוסר יסוד חזק, כל עיקרו אינו אלא התגעשות ריקה ופתאומית, ממש כמו הרוחות המתנשאות על פני האדמה וכשהן מגיעות לנהרות ולאגמים עדיין הן מנשבות בחזקה, אבל לא בעקשנות; כך מתחיל הוא בדחיפה עזה, אחר-כך הוא מתיגע ורופף קודם זמנו, ולאחר שהגה באכזריות רק על מיני ענשים חדשים – התעייף עינך בו והנה כבר נשבר ותש כחו. ההרגשה חולפת מהר, על כנו נשאר רק השכל.
- 6 זולת זה, הרי אף כשהכעס מתקיים וכשהיה חושב, שרבים הם הראויים ליהרג, כמה פעמים לאחר ששפך דמי שנים-שלשה אנשים הוא פוסק ממלאכתו. רק מכותיו הראשונות חריפות הן, כארס־הנחשים המזיק ביותר כשאך הגיחו מרבצם, אבל שניהם הולכות וקהות במדה שעיפו מרוב נשיכה. מפני כן אינם סובלים מחמתו בשה אלה שפשעיהם דומים, ולפעמים מי שפשעו פחותים סובל יותר מפני שנתפס בעוד הכעס חדש. בכלל אינו מתנהג בשיטה ישרה, פעם הוא מפליג ללכת ופעם הוא נשאר הרחק מן המטרה הראויה. מאחר שהוא בנושא פנים לעצמו ושופט כפי נטיה מקרית, אינו רוצה לשמוע, אינו מניח מקום לסנגוריה, מחזיק רק במה שתפס ואינו מרשה, שיגזלו ממנו את המשפט שחרץ, אף אם בשקר יסודו.

יח

- 1 משפט השכל נותן פנאי לכל אחד מבעלי־הדין, מסתייע גם בעצמו בהוראתם של טוענים בקיאים, כדי שיהא אפשר לו לחקור דבר לאמתו; אבל הקצף ממהר. השכל רוצה להוציא משפט, שיהיה ישר; הכעס רוצה, שיחשב כדבר ישר; מה ששפט השכל אינו צופה לשום דבר זולת־מה שעומד לדין; הכעס נמשך אחר דברים ריקים, שהם מחוץ לענין הנדון. פנים של בטחון, קול צלול, דבור חפשי קצת, התנהגות יותר נימוסית, סיוע מצד טוען חשוב ביותר, חבה מצד העם – כל אלה מאזרים זיקות הקצף³⁴. לפעמים הוא מוציא גזרה קשה על הנאשם מפני שיש לו איבה על המגן עליו, וגם כשהאמת בולטת ונראית לעינים הוא מחבב את השקר ומחזיק בו. אין הוא רוצה בהוכחה, וכדבר שהתחיל בטעות נראית לו יותר ראויה לתהלה העקשנות להמשיכו מן החרטה כדי לחזור בו.
- 3 גְּנִיּוֹס פִּיזוֹן היה מן האנשים הידועים בדורנו, אדם חפשי מכמה מידות מגונות, אבל עקש, וקפדנותו היתה חביבה לו כסימן לדעה חזקה³⁵. פעם אחת כעס על איש צבא, שחזר בלא חברו משליחותו להביא מזונות, וגזר להמיתו מפני

34 אפשר לראות בזה זכרון מעשה שהיה, שחתקצף הקיסר קאיוס קאליגולה כשדבר

סנקא לפני וקני־הסינאט ורכש לו תהלה וכבוד.

35 placebat pro constantia rigor.

שחשד אותו, שהרג את חברו, שלא ברר מה היה לו³⁶. הוא לא רצה אף לעשות כבקשתו של הנאשם, לקצוב לו זמן קצר כדי שיחפש את חברו. את הנידון הוציאו מהוץ לחומה וכבר הושיט את צוארו למיתה, – והנה הופיע פתאום החבר. שנחשב בנהרגים! צוה הקנטרון³⁷. המוליכו למיתה. את הספקולטור³⁸, שיאסוף את חרבו; 4 הוליך את הגדון לתורה אצל פיזון, כדי להסיר ממנו את עוון-המשפט, לאחר שעונו הוסר על-ידי ההצלחה. מתקבץ המון רב, ובתוך שמחה גדולה במחנות מובלים שני החברים שלובי זרוע. אבל הגה פיזון מתמלא חמה, עולה ויושב על כסא דין ומצוה להוליך את שניהם למיתה, גם את איש הצבא שלא הרג, גם את חברו שלא נהרג.

- 5 כלום יש דבר יותר נתעב? – משום שנמצא אחד נקי מעוון צריכים היו לגווע שנים! ועוד שלישי הוסיף עליהם פיזון. שהרי גם את הפקיד, שהחזיר את הנידון. צוה להמית. בגלל צדקת איש אחד נגזרה במקום ההוא כליה על שלשה אנשים. מה חריפה היא הרתחנות להמציא טעמים כדי לשפוך את החמה! "אותך – 6 היא אומרת – אני מצוה להמית. מפני שנחרץ משפטך; ואותך – מפני שהיית הגורם לגור-דינו של חברך; ואותך – מפני שמצווה היית להרוג ולא מלאת אחר דברו של שר-הצבא". הוא התחכם איך ליצור שלשה חטאים, מפני שלא יכול למצוא אף אחד.

יט

- 1 הנה זאת היא, כאשר אמרתי, רעה חולה בכעס: הוא אינו רוצה. שימשלו בו. גם על האמת הוא כועס, כשהיא מתיצבת נגד תשוקתו. בזעקות וצווחות ותנועות משונות בגוף הוא מתנפל על האנשים, ששם לו למטרה, ומטיל עליהם זלזולים וקללות. כן לא יעשה השכל; כי, כשיש נחיצות בדבר, הוא נותץ בדומיה ובמנוחה 2 בתים שלמים עד היסוד. משמיד משפחות מויקות למדינה על נשיהן וטפיהן, עוקר את הבנינים עד היסוד והופך אותם לתל-שממה, מכחיד כל שם וזכר לבני-אדם. שנעשו אויבים להחירות, – את כל אלה הוא עושה לא בחריקת-שנים ולא בתנועה מבהלת של הראש ובהתנהגות, שאינה לפי כבודו של השופט, שפניו צריכים להיות שלווים ושננים ביותר בשעה שהוא מוציא אַמְרִים חשובים משפתיו. 3 "למה לך לנשוך תחילה את שפתיך", היה היאָרונו' מוס אומר³⁹, "כשבדעתך

36 שני אנשי-צבא, שהלכו בשליחות, היו אחראים זה על זה.

37 Centurio

38 איש-הצבא הממית את הנידון.

39 פילוסוף באי רהודוס בזמנו של תלמי פילאדלפוס, מתלמידיו של אריסטו; חבר

ספר על השכרון ועוד כתבים שאבדו.

- להכות איש" ? — מה היה מוסיף, אילו היה רואה את הפרוקונסול קופץ ממקום-
המשפט, חוטף את צרור השבטים מיד-הליקטור וקורע את בגדיו בחמה, מפני
שמתמהמהים בקריעת בגדי-אחרים ? איזה צורך יש בהפיכת-השולחן, בנפוץ-הכוסות, 4
בהתנפלות על העמודים, בתלישת שער-ראשו, בהכאה על שוק ועל לב ? — מה
נורא הוא הכעס, כשהוא מענה את בעליו, מפני שאין ביכלתו להתפרץ
במהירות הרצויה על ראש-אחרים ! העומדים מסביב צריכים להחזיק בידי
אנשים כאלה ולהתחנן לפניהם, שלא יעשו רעה לעצמם. אין אדם
עושה מעשים כאלה כשהוא חפשי מן הכעס וזומם רק לענוש את האשם 5
לפי מעשיו, לפעמים הוא גם סולה לאיש, שמצא בו עוון, כשהוא רואה אותו מתחרט
על מה שעשה ויכול לקוות ממנו טובות, או כשהוא מכיר, שאין העוולה נובעת
ממעמקים, אלא היא מרחפת, כמו שאומרים, על פני השטח של נפשו. הוא יתן אותו
לצאת נקי כשלא יזיק הדבר לא לבעל העוון ולא למוחל עליו. לפעמים לא יחמיר
לפקוד עוונות קשים כחטאים קלים מהם כשיכיר, שהללו נעשו במשגה ולא בזדון, 6
והללו מיוסדים בשנאה כבושה ונושגת. חטא שוה מצד שני בני-אדם לא יענש
באופן דומה, אם האחד חטא רק מתוך התרשלות והשני—בצדיה וכדי להזיק. בכל 7
עונש, שהוא מטיל, יזכור תמיד, שיוכל לפעול או לתקן את המידות של החוטא,
או להעביר את הרעה ; אם לזה או לזה יתכוון, בכל אופן לא העבר, אלא העתיד
יהיה לנגד עיניו. כמו שכבר אמר א פ ל ט ו ן , "אין איש-תבונות מטיל עונש בעבור
החטא, שכבר נעשה, אלא כדי שלא יעשה עוד ; הנעשה אין להשיב,
אבל להבא אפשר למנוע". את בני-האדם, שהם צריכים להיות לאות על התוצאות
הרעות של מעשי-רשע, יתן להמית לעיני-הקהל, לא כדי שיאבדו כשהם לעצמם,
אלא כדי שיהיו באבדןם אזהרה לאחרים. אתה רואה, שמי שצריך לשקול ולערוך 8
דברים כאלה מחוייב לגשת בלב משוחרר מהתרגשות לעבודה זו, שדורשת זהירות
יתרה, לעבודת השלטון בחיים ובמות. מסוכן הוא לתת חרב בידי בעל-כעס.

כ

- 1 אל יחשוב אדם גם-כן, שהכעס מוסיף קצת גדלות לנפש. גדלות זו רק מין
נפוח הוא, כמו שגם גופות מלאים לחה נשחתת נראים כמתרחבים בשעה שהם
מתנפחים בחלים המזיק. כל בני-האדם, ששגועון-רוח מנשא אותם מעל למחשבות
2 אנושיות, מאמינים, שאיזה דבר רם ונעלה ממלא את רוחם, ובאמת אין כל בסיס
לדבר, ונכון לפול על נקלה מה שהתרומם בלא שהיו לו יסודות חזקים. כן אין לו,
לכעס, על מה שיסמוך ; אין מוצאו מדבר חזק וקיים, כי הבל ותוהו הוא, ורחוק
הוא מגדלות-הגפוש כרחוק עזות-הפנים מן הגבורה והחוצפה — מן הנאמנות, היגון
— מן הרצינות והאכזריות — ממיצוי-הדין.

- 3 הבדל גדול יש, לפי דעתי, בין רוממות-הנפש וגאותה. הרתחנות אינה שואפת לעשות דברים נעלים ויפים. לעומת זה נראה לי, שמידתה של נפש מדוכאה ונענה, היודעת את חולשתה היא, שהיא מפלגת בהרגשת-מכאובים, כמו שגם הגופות הפצועים והחולים נאנקים מפני המגעים הקלים ביותר. כן אפשר לחשוב את הכעס ביותר למדה מגונה של נשים וקטנים, ואם אמנם הוא מתרחש גם אצל גברים, הרי זה מפני שלפעמים גם לגברים רוח של נשים וקטנים.
- 4 אבל, כלום אין קולות נשמעים לפעמים מפי בעלי-כעס כאילו הם יוצאים מתוך נפש גדולה? -- מפי בני-אדם, שאינם מכירים את הגדלות האמתית⁴⁰. הנה, למשל, המאמר הנורא והנתעב: "ישנאו, ובלבד שיפחדו!"⁴¹. הדבר נמסר, כידוע, מימי-סולא. איני יודע, מה גרוע יותר במה שחכה לנפשו: השנאה או הפחד. "ישנאו אותי!" -- על דעתו עלה, שיבוא יום, שיקללו אותו, יארבו לו, יתגברו עליו. מה הוא מוסיף לפי זה? -- כה יעשו לו האלהים רעה -- הוא מוצא תרופה הגונה כנגד השנאה. "ישנאו-נא אותי!" -- ובלבד? -- שיקשיבו לדברי? לא! -- שיסכימו לי? לא! -- אם כן מה הוא התנאי? "ובלבד שיפחדו ממני!"
- 5 -- אני בתנאי כזה אפילו להאָהב לא הייתי רוצה. ואתה חושב, שפתגם כזה יוצא מתוך רוח-בינה גדולה? -- מאד אתה טועה. אין כאן גדלות, אלא פראות. -- אין לתת אמון בדברים הנאמרים מתוך כעס; הם יוצאים ברעש גדול ומאיימים על השומע, אבל מאחוריהם שוכנת רוח נבהלת.
- 6 אל תחשוב גם לדבר-אמת מה שנאמר אצל ליניוס, הרגיל להשתמש בדברי-מליצה: "אדם, שהיה יותר גדל-דעה משהיה בעל לב טוב". באמת אין להבדיל בין שתיים אלה; או שאדם הוא גם טוב, או שאינו גדול. את גדלות-הנפש אני מבין רק בתור מצב, שאינו מתמוטט ומבוסס מתוכו ושוה וחזק בקרבו -- וכל זה אי-אפשר לאנשים רעים בטבעם.
- 7 אנשים כאלה יכולים להיות נוראים ומרעישים ומפילים אימה סביבם, אבל גדלות, שביסודה טוב וחסד⁴², אין בקרבם. אפשר, אמנם, שבתהלכותיהם, במעשיהם ובהופעתם החיצונית יעשו רושם של גדלות. יש שיאמרו דרך מליצה אָמרים,⁸ שתחשוב לגדולים, כמו קאיוס קיסר⁴³, שהתקצף על השמים מפני שלא הראו

(40) המלים *veram ignorantibus magnitudinem* מחוברות במהדורת-Haase עם הטמוק

הקודם, ונראה יותר נכון לקבוע בתוך התשובה.

(41) "*Oderint dum metuant*" תרוו הוא מטראגדיה רומית, ולפי מה שמביא סוויטוניוס

על קאליגולה (פרק 30), היה עריץ זה רגיל לומר כן.

(42) *bonitas*

(43) קאליגולא.

פנים שוחקות למשחק-הריקודים – כשהיה הוא בעצמו בין המשחקים ולא בין הרואים – ועל שהבהילו ברעמים את תהלכות-החג, אף-על-פי שלא הציבו להם הרעמים את המטרה הנכונה⁴⁴, ואז קרא את יופיטר למלחמה בלא חסד וכפרה⁴⁵ בהכריזו בחרוזו של הומירוס:

“או שתכריתני – או אָנְכִי אוֹתָךְ”⁴⁶.

- 9 כמה גדול היה שגעונו! הוא חשב, שגם יופיטר לא יוכל להזיק לו, או שהוא יכול להזיק גם ליופיטר. לפי דעתי, הועיל זה הרבה לעורר את רוח הקושרים כנגדו, כי פקעה סבלנותם וראו, שאין לשאת עול של אדם, שאף את עולו של יופיטר אינו נושא.

כא

- 1 אין, איפוא, דבר גדול בכעס, אף בשעה שהוא מתראה נורא וכמביט בשאט-נפש אל אלהים ואנשים; אין בו דבר-אצילות, אם יאמרו, שהכעס מביא לידי גדלות-הנפש, יוכלו לומר זאת גם על האהבה למותרות ותענוגים: רוצה היא לנות במיטות-שש, להתעטף בארגמן, ללבוש עדי-זהב, להעביר אוצרות מארץ לארץ, לשים גבולות לימים, ליצור אשדות-נחלים, לנטוע גנים תלויים במרומים.
- 2 גם על צבירת-ההון אפשר לומר כן: שוכבים הקמצנים על תְּלֵי זהבם וכספם, רוכשים להם אחוזות, שהן כמדינות שלמות, ובתור מושבות בכפרים הם מרחיבים את גבולות-אדמתם במידה² שלא נפלה לחבל אף לקונסולים למשול בה. וכן היו צריכים לומר גם על התאווה המינית, שהיא מביאה לידי גדלות-נפש: הרי שוֹתָה היא לפעמים מעבר לימים, עושה מחנות של נערים לסריסים, גורמת לאשה שתבז למות ותמסור את גפשה להדקר בחרב-בעלה. – גם רדיפת-הכבוד יכולה להראות כמביאה לגדלות-הנפש: אין די לה בשררה מתחלפת שנה-שנה, היא רוצה ככל האפשר, שרק שם אחד ימלא את לוח-השנה ושכלל כדור-העולם יכבדוהו בכתובות-זכרון.
- אחת היא, עד כמה אפשר לתשוקות הללו להתרחב ולהתעצם – הן צרות, בזויות ונמוכות. רק הטוב והחסד הם נעלים ונשגבים, ואין דבר גדול בעולם, אם אינו מביא גם שלוה לבעליו.

סוף הספר הראשון

(44) היה להם להתכונן כנגד העריץ!

(45) sine missione – לחיים או למות.

(46) $\text{Ἡμᾶν αὖτε ἢ ἐγὼ σέ}$, איליאדה כ"ג, 745 (הספור הוא אצל סוויטוניוס, 22).